

Náčrt premien slovenskej literárnej kritiky od polovice 60. do začiatku 70. rokov

VLADIMÍR BARBORÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

(Dokončenie z predchádzajúceho čísla.)

3. Radikálna prestavba literárnokritického poľa na začiatku sedemdesiatych rokov

3.1. Vonkajšie podmienky – spoločenský kontext II.

Podobu slovenskej literárnej kritiky na prelome desaťročí začali určovať vonkajšie spoločenské súvislosti v omnoho väčšej miere než v predchádzajúcom období. Išlo o postupné, najprv nenápadné zmeny, ktoré sa vo svojich počiatkoch nedotkli ani tak konkrétnych kritických výkonov ako skôr prostredia, v ktorom a cez ktoré sa dostávali na verejnosť, teda celku literárneho života. Rozpoznateľné diskurzívne zmeny vritickej praxi sa prejavili v čase, keď spoločenský proces, dodnes nazývaný normalizáciou, teda súbor hlbokých štruktúrnych spoločenských zmien, určený faktom vojenskej okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy, bol v podstate ukončený a nová mocenská garnitúra etablovaná.

Už stabilizovaná podoba kritiky v prvej polovici sedemdesiatych rokov bola výsledkom postupnosti vzájomného pôsobenia a prekrývania dvoch pôvodne samostatných polí: interného poľa literárnej kritiky (disponujúceho – ako súčasť širšie poňatého literárneho poľa – v závislosti na dobe premenlivou mierou autonómie) a voči nemu vonkajšieho poľa tzv. kultúrnej politiky („kultúrna politika“ v tomto poňatí predstavuje funkčný segment politiky ako takej, resp. moci, prispôbostený na ovládnutie vymedzeného priestoru, v tomto prípade kultúry). Vývin a podobu vzťahu týchto dvoch polí v danom čase jednoznačne určovalo mocenské, disponujúce nielen orgánmi literárneho/kritického poľa (časopisy, vydavateľstvá, zväzové štruktúry), ale aj jeho personálnym zložením (to bolo súčasťou rozsiahlej „disponibility“, v rámci ktorej štát rozhodoval o svojich občanoch: jej dobovo charakteristickým prejavom boli tzv. previerky, rozhodujúce o zotrvaní alebo vylúčení z KSČ,¹ a na ne nadväzujúci súbor personálnych opatrení, vymedzujúcich profesijné zaradenie a občianske postavenie jednotlivcov – prakticky išlo o udržanie si či stratu zamestnania, najmä v ideologicky citlivých oblastiach, k akým patrili masmédiá, humanitné a spoločenské vedy...).

Dobová reštrukturalizácia literárneho života, priamo ovplyvňujúca podobu a vývin kritického diskurzu, bola výsledkom priameho vonkajšieho mocenského zásahu. Pripomenieme si ju v troch podstatných, úzko prepojených aspektoch, ktoré bezprostredne ovplyvnili možnosti kritického prejavu v nasledujúcich rokoch: *mediálnom* (zásahy týka-

¹ Základným kritériom pri rozhodovaní bol okrem činnosti v tzv. krízovom období (v rokoch 1968 – 1969) postoj k okupácii Československa: súhlas s ňou viedol k zotrvaní v strane a uchovaniu z toho plynúcich výhod, jej odmietnutie väčšinou znamenalo vylúčenie, sprevádzané občianskou diskrimináciou.

júce sa vychádzania literárnych časopisov a ich podoby), *personálnom* (pôjde o stratu publikačných možností, ktorá postihla niektorých predstaviteľov literárnej kritiky predchádzajúceho obdobia – o ich vytesnenie a nahradenie) a *organizačnom* (premena spisovateľskej organizácie, zavŕšená II. zjazdom Zväzu slovenských spisovateľov).

Kultúrne a literárne časopisy boli tradične najvladnejším priestorom uplatnenia literárnej kritiky. Vonkajšie zásahy do ich fungovania mali po roku 1968 dvojakú podobu: niektoré časopisy zanikli, ostatné prešli podstatnou reštrukturalizáciou. Na jeseň roku 1968 bolo zastavené vydávanie týždenníka *Kultúrny život*, v nasledujúcom roku po niekoľkých číslach zanikol *Literárny život*, periodikum, ktoré ho malo nahradiť. Mesačník *Mladá tvorba*, dôležitý pre generačnú diferenciáciu slovenskej literatúry, prestal vychádzať v roku 1970. Ďalšie z časopisov – tradičné *Slovenské pohľady* a v druhej polovici šesťdesiatych rokov založený *Romboid* – prešli na prelome desaťročí rozsiahlymi zmenami a prerušili kontinuitu s predchádzajúcim obdobím. V *Slovenských pohľadoch* sa v krátkom období medzi rokmi 1969 a 1972 vystriedali štyria šéfredaktori (M. Ferko, J. Števček, J. Škamla, V. Reisel), v roku 1970 zmenili vydavateľa a stali sa orgánom Zväzu slovenských spisovateľov: ich podoba v nasledujúcom období bola určovaná potrebami a cieľmi spisovateľskej organizácie, ktorá bola zároveň aj vydavateľom časopisu. Z tíráže zmizli mená členov redakcie a boli nahradené menoslovom redakčnej rady (jej vekový priemer presahoval päťdesiat rokov a nebol v nej zastúpený nikto z generácie, ktorá vstúpila do literatúry v predchádzajúcom desaťročí). Od prvých čísel roku 1971 bola zjavná aj zmena orientácie časopisu: nespočívala ani tak v tom, čo proklamoval v programovom úvodníku šéfredaktor („*Slovenské pohľady nevidia dnes pre seba inú úlohu ako sústrediť sa na literatúru*“²), ako skôr v nápadnom zameraní väčšiny príspevkov a rubriek na minulosť. Retrospektívny charakter tohto čísla, v ktorom sa spomienkové žánre (Matuška, Smrek, Bunčák, Ján Čajak ml.) striedali s literárnohistorickými staťami (Brťanova štúdia *Vznik piesne Nad Tatrou sa blýska*) predznamenal podobu celého ročníka (viaceré z takto orientovaných textov tvorili cykly uverejňované po väčšinu roka). Aj v recenznej rubrike (vágne nazvanej *Knihy*) si v rokoch 1971 a 1972 nachádzali čoraz viac miesta príspevky venované novým vydaniam klasiky, vecnej literatúre, memoárom či literatúre populárnej – na úkor reflexie aktuálnej poézie a prózy.³ Tematická a žánrová „historizácia“ možno mala predstavovať v tomto krátkom prechodnom čase jednu z podôb taktického „úniku pred prítomnosťou“, no napokon sa stala charakteristickou črtou slovenskej literatúry v prvej fáze normalizácie (v sedemdesiatych rokoch). Plak oficiálnej kultúrnej politiky sa transparentnejšie prejavil v príspevkoch zo zahraničnej literatúry v procese, ktorý by sa dal nazvať „sovietizáciou“, teda v jednostrannej orientá-

² ŠTEVČEK, Ján: Slovensko a jeho život literárny. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 1, s. 2 – 3.

³ Napríklad recenzný blok druhého čísla *Slovenských pohľadov* v roku 1971 začínal príspevkom o Bajzovom *Reném...* od V. Marčoka, P. Plutko tu reflektoval Hronského *Sedem srdc*; v nasledujúcom čísle sa v rovnakej rubrike zišli štyri recenzie odbornej literatúry (č. 3: J. Števček o Mukašovskom, značka -bb- o Forsterových *Aspektach románu*, (dh) o Lévi-Straussovi, Hvišč o Šmatlákovi *Pozvaní do básne*), v šiestom čísle bol prakticky celý recenzný blok venovaný literárnovedným (literárnohistorickým) monografiám (E. Tučná o Klátikovej monografii venovanej Hronského tvorbe pre deti, A. Maťovčík o Juričkovej biografii E. Štúra, značka -nk- o Literárnych postavách Gemera a G. Slavkovská o „barokových“ *Litterariách XIII*).

cii na literatúru národov Sovietskeho zväzu a socialistických krajín.⁴ K dobovo príznakovým javom patrilo aj manifestačné prepájanie literatúry s ideologicko-politickým diskurzom: v roku 1971 sa na predsádke piateho čísla *Slovenských pohľadov* ocitlo heslo „50 rokov Komunistickej strany Československa – 50 rokov slovenskej socialistickej literatúry“. Rovnakým alebo veľmi podobným spôsobom prebehla reštrukturalizácia aj v iných kultúrnych časopisoch, napr. v *Romboide*.⁵

Charakteristickou črtou nastupujúcej normalizácie boli masívne personálne zmeny. Postihli najmä tých členov spoločnosti, ktorí sa angažovali v obrodnom procese v roku 1968 (Pražská jar) a verejne vyjadrili nesúhlas s augustovou okupáciou. Často išlo o komunistov, pričom ich vylúčenie z KSČ sa automaticky spájalo s profesijnou i občianskou degradáciou. V prípade ľudí verejne činných prostredníctvom písaného slova, teda novinárov, spisovateľov alebo kritikov bol súčasťou postihu aj publikačný zákaz. V tejto súvislosti bola na začiatku sedemdesiatych rokov výrazne oklieštená personálna zostava literárnej kritiky: z verejného publikačného priestoru boli vylúčené viaceré relevantné osobnosti, ktoré v predchádzajúcom desaťročí podstatným spôsobom ovplyvnili podobu literárnej kritiky. Postup takejto eliminácie nebol do roku 1972 jednoznačný a jednotný: nejstvovala už oficiálna cenzúra a zodpovednosť za uverejnené texty (nielen za obsah, ale aj za autora) niesli redaktori časopisov a novín. Presné kritériá, na základe ktorých by bolo možné odlišiť zakázaného autora od povoleného – a „publikovateľný“ text od „nepublikovateľného“ – v tomto medziobdobí neexistovali.⁶ Samotná eliminácia prebiehala v niektorých prípadoch postupne: Ivan Kadlečík patril ešte v roku 1971 k najčastejšie uverejňovaným kritikom v *Slovenských pohľadoch* a v prvých ôsmich číslach ročníka pod svojim menom publikoval sedem recenzií a niekoľko krátkych glos; v ďalších číslach sú jeho recenzie podpísané už len iniciálami I. K., iné texty sa objavujú pod značkou –nk–, aby napokon rubrika Záznamy, ktorú dovtedy naplňal, vyšla bez akýchkoľvek signálov autorstva – bez mena, bez iniciál i bez značky.

⁴ V druhom čísle časopisu v r. 1971 bol uverejnený rozsiahly blok príspevkov zo sovietskej literatúry, jeho súčasťou bola aj anketa so sovietskymi literárnymi pracovníkmi, ale aj spomienkový text E. B. Lukáča, venovaný medzivojnovým kultúrnym kontaktom so ZSSR. Takto orientované príspevky sa objavovali aj neskôr, aj v súvislosti s literárnou kritikou (napr. rozsiahla stať D. Slobodníka V zornom uhle literárna kritika. K súčasnému stavu literárnej kritiky v ZSSR. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 5, s. 28 – 35). Možno hovoriť o novej „geopolitickej orientácii“ slovenskej literatúry v sedemdesiatych rokoch, o aktualizácii tiež „proletárskeho internacionalizmu“ moderovanej režimom, ktorého legitimita sa odvíjala od násilného aktu (okupácia v auguste 1968) zaštiteného práve touto ideologickou konštrukciou. S týmto zameraním časopisu, ktoré malo byť aj oficiálnym smerovaním slovenskej literatúry, súvisí tiež skutočnosť, že v priebehu roku 1972 sa v *Slovenských pohľadoch* objavila nová rubrika Z literatúry národov ZSSR a socialistických krajín.

⁵ Bližšie k tomu vid' ŠŤUTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 131 – 133.

⁶ Túto situáciu sa na základe vlastných skúseností rekonštruoval a priblížil M. Šťutovec nasledovne (jeho výklad sa síce týka predovšetkým obsahu textu, nie jeho autora, ale citujem ho, pretože názorne ilustruje dobovú nejednotnosť, pokiaľ ide o kritériá „zákazu“, a zároveň uvádza jej dôvody): „Nový tlačový zákon z roku 1968 zakazoval predbežnú cenzúru, ba inštitúciu cenzúry (t. j. Štátny tlačový dozor) dokonca zrušil, ale nezakázal redigovanie rukopisov, ani nešpecifikoval, čo má a čo nemá akt redigovania obsahovať. Redigovať bolo ponechané na strach, zodpovednosť, osobnú kultúru a prípadné svedomie redaktorov jednotlivých publikácií. (...) Dakde teda robili, čo mohli, dakde iba to, čo vedeli...“ (ŠŤUTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 140).

Publikačná činnosť I. Kadlečíka v 87. ročníku *Slovenských pohľadov* je výrečným príkladom postupnosti procesu kultúrnej normalizácie: mohlo by sa hovoriť o „ubúdanií“ autora z publikačného verejného priestoru. Podobne, na prvý pohľad nenápadne, z neho mizli aj ďalší kritici.⁷ Erbový kritik *Slovenských pohľadov* šesťdesiatych rokov Milan Hamada sa s časopisom v roku 1971 na takmer dve desaťročia rozlúčil recenziou podpísanou už iba iniciálami.⁸ Zoznam zakázaných spisovateľov a kritikov sa určitým spôsobom oficializoval (a zverejnil) až v roku 1972 v materiáloch z II. zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov, publikovaných v šiestom čísle *Slovenských pohľadov*. Medzi tými, ktorí sa v rámci procesu dobovo pomenovaného ako „očista spisovateľskej organizácie“ nemohli stať členmi Zväzu (boli „zbavení členstva“ buď preto, že s návrhom nových stanov ZSS nesúhlasili, alebo sa k nim nevyjadřili, alebo ich súhlas „nebol prijatý“) boli aj mená kritikov a literárnych vedcov (Čepan, Gáfrik, Moravčík, Bžoch, Hamada, Jesenská...).

Komplementom k procesu eliminácie bolo nahradenie. Publikačný priestor uprázdnený po kritikoch, ktorí už nemohli publikovať, vyplňali sčasti nové, v šesťdesiatych rokoch ešte neznáme alebo neetablované mená (Viliam Obert, Ján Zambor, Ivan Sulík, Jozef Boroš, Roman Lacko, Dalimír Hajko, H. Bacigálová, Jozef Veľký, M. Resutík, R. Čízmárik... – v prípade Boroša a Lacka mohlo ísť o pseudonymy, skrývajúce niektorého z proskribovaných autorov). Popritom veľká časť recenzií bola publikovaná pod značkami a iniciálami. (Menoslov domácej kritiky možno rozšíriť o týchto prispievateľov *Slovenských pohľadov* v rokoch 1971 a 1972: zec, –šj–, ka, (B), bb, tr, dh, K. P., M. Pt. a d. Anonymizácia a pseudonymizácia boli výrečnými sprievodnými znameniami doby – a nielen v oblasti literatúry.)

Smerovanie slovenskej literatúry začali po roku 1968 ovplyvňovať zásahy zvonku. Sprvu išlo o proces takmer nepostrehnuteľný, prebiehajúci v zákulisí literárneho života a ťažko rekonštruovateľný z verejne dostupných zdrojov. Jeho signály nenájdeme ani tak v dostupných literárnych a kritických prejavoch, publikovaných medzi rokmi 1969 a 1971, ako skôr v tirážach časopisov, ohlasujúcich personálne zmeny, alebo v *nedostupnosti* niektorých autorov, dovtedy určujúcich profil daného periodika. Proces kultúrnej normalizácie v oblasti literatúry sa zavíšil a naplno verejne manifestoval v roku 1972. V tomto roku prebehol II. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, na ktorom bol predstavený pre budúcnosť oficiálne záväzný výklad uplynulého obdobia vývinu slovenskej literatúry (bolo zhodnotené ako krízové a interpretované v úzkej súvislosti s tzv. celospoločenskou krízou): z tejto interpretácie boli vyvedené dôsledky (personálne mali podobu odobrenia už prebiehajúcich občianskych a profesijných postihov pre tých, ktorí sa „previnili“) a nastolené nové „pravidlá“, týkajúce sa tak fungovania spisovateľskej organizácie, ako aj predstáv o literatúre, akú by mali jej členovia produkovať. Išlo o manifestačné nastolenie

⁷ O postupnosti píše v rovnakej súvislosti aj M. Šútovec: „...knihá prepadla cez riečicu kritiky skoro nepovšimnutá. Pravda je aj to, že v sedemdesiatom prvom už tá kritická riečica nebola ani taká hustá: postupne sa prestali v tlači vyskytovať mená Rozner, P. Števíček, Bob, Bžoch, Hamada, Nadubinský, Kadlečík a iné, aj menej známe mená“ (ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 110).

⁸ M. H.: Cesta myšlienky. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 8, s. 135 – 136.

novej paradigmy literárneho života a tvorby, o podriadenie jedného aj druhého požiadavkám vyšších – mocenských – štruktúr, o odbúranie relatívnej autonómie, ktorú sa podarilo literatúre získať v predchádzajúcom desaťročí. Základné zjazdové materiály boli publikované v šiestom čísle *Slovenských pohľadov*, k najdôležitejším patria Správa výboru ZSS pre II. zjazd, prejav vedúceho delegácie ÚV KSCĽ Ludovíta Pezlára a prejav Miroslava Válka, ministra kultúry SSR. Rozsiahla Správa výboru (23 strán), prednesená A. Plávkom, podala výklad uplynulého politického diania v intenciách a jazykom⁹ ideologického materiálu, známeho ako Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSCĽ (išlo o autoritatívnu a pre verejný diskurz záväznú interpretáciu spoločenského diania v Československu po januári 1968). Vývoj slovenskej literatúry bol podľa Správy akýmsi odrazom celospoločenského diania. Tento predpoklad jednostrannej závislosti literárneho poľa na spoločenskom sa uplatnil aj v opatreniach a cieľoch, deklarovaných Správou pre ďalšie obdobie: išlo o podobu spisovateľskej organizácie, teda o to, „aby sa ZSS stal výberovou ideovo-umeleckou organizáciou, ktorá aktívne podporuje kultúrnu politiku strany a štátu (...)“.¹⁰ Na zjazde sa takto ustanovil podriadený pomer spisovateľskej organizácie (a oficiálnej literatúry ako celku, ktorý reprezentovala) k aktuálnej politickej moci.

Nešlo iba o vzťah organizačný, ale o prepojenie, ktoré malo svoje dôsledky v oblasti tvorby. Ako žiaduca tvorivá metóda bol v správe deklarovaný socialistický realizmus, hoci v ambivalentnej, v porovnaní s päťdesiatymi rokmi „mäkšej“ a v praxi ťažko naplniteľnej podobe: „*Socialistický realizmus chápeme ako tvorivú metódu umelca, ktorý pravdivo zobrazuje skutočnosť v jej dynamickom pohybe (...) mnohoštyľovosť a uplatňovanie moderných prístupov tvorby nie sú v rozpore s princípmi straníckosti, ideovosti, ľudovosti a zrozumiteľnosti v umeleckom diele. (...) metóda socialistického realizmu neohraničuje, naopak podporuje tvorivé štýly a školy (...)*“.¹¹ V citovanej a aj v ďalších formuláciách sa prejavil ambivalentný vzťah spoločenskej a kultúrnej normalizácie k dedičstvu päťdesiatych rokov, teda k československej verzii stalinizmu, charakteristický pre celý jej priebeh. Pri pokuse o adaptáciu ich odkazu po dvadsiatich rokoch už nemalo ísť o doslovné zopakovanie, skôr o „voľnú parafrázu“, teda v prípade socialistického realizmu o jeho doplnenie tým, čo v pôvodnej podobe vylučoval: „*socialistický realizmus otvára bohatú škálu možností pre tvorbu, pre jej mnohofarebnosť a umeleckú rozmanitosť (...) prechádza vývinovým procesom (...) miesto mu zabezpečia naši najlepší umelci.*“¹²

Na zjazde bola zvláštna pozornosť venovaná aj literárnej kritike. V porovnaní so spisovateľmi, ktorých účasť na predchádzajúcom spoločenskom diani bola hodnotená ambivalentne a s mnohými poľahčujúcimi okolnosťami („podľahli atmosfére doby“, „dali sa zviest“¹³) boli kritika a myslenie o literatúre postavené do úlohy podnecovateľa,

⁹ V správe sa napríklad hovorilo o „*hazardéroch z politickej pravice*“, hroziacej „*kontrarevolúcii a likvidácii socialistických výdobytkov*“, ale aj – ako o dôsledku vývoja – o nutnosti „*politického očisty Zväzu...*“ Vid' Správa výboru ZSS pre II. zjazd. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 6, s. 1 – 23. Správa slúžila neskôr ako podklad pre všetky pokusy o literárnohistorickú syntézu tzv. krízového obdobia, vypracované do r. 1989. Bola záväzným východiskom pre konštrukciu vývinu od polovice šesťdesiatych rokov.

¹⁰ Správa výboru ZSS pre II. zjazd. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 6, s. 1.

¹¹ Tamže, s. 19.

¹² Tamže.

iniciátora protisocialistických aktivít: „deštrukcia sa začínala najskôr v oblasti teórie a umeleckej kritiky, postupne prešla do ideologickej sféry a vyvrcholila otvoreným útokom na základné princípy socializmu (...) obzvlášť živnú pôdu našla na spoločensko-vedných a umeno-vedných pracoviskách SAV a na vysokých školách.“¹³ Ako za dobou „zastávajúcu“ zložku literárneho života charakterizoval v závere svojho prejavu literárnu kritiku aj tajomník ÚV KSS Ľudovít Pezlár: „Veľkú úlohu v rozvoji socialistickej literatúry má umelecká kritika. Žiaľ, s jej súčasným stavom nemôžeme byť vôbec spokojní. Akosi pomaly sa zviechava zo stavu, do ktorého sa dostala v dôsledku totálneho útoku predstaviteľov pravicových a protisocialistických síl v krízovom období. V tomto smere by sa mali aktívnejšie prejavovať pracovníci príslušných katedier vysokých škôl a Ústavu slovenskej literatúry SAV.“¹⁴

Uvedenými, ale aj ďalšími, v podobnom duchu nesenými ideologickými inštrukciami z prvej polovice sedemdesiatych rokov sa v súvislosti s vývinom literárnej kritiky zaoberám najmä preto, lebo funkčne nahrádzali prácu literárnej kritiky a odoberali jej časť kompetencií, najmä tých programových a koncepčných. Robili tak – v porovnaní s autentickými kritickými výkonmi – s inou mierou záväznosti: ich *autorita* mala iné zdroje ako autorita kritického výkonu v predchádzajúcich rokoch. Bola mocensky dotovaná (išlo o hlas, ktorý vylúčil iné hlasy, hlas aktuálnych víťazov) a svoje požiadavky formulovala ako záujem neosobnej, abstraktnej množiny („pracujúci“, „ľud“), legitimizovanej triedne a svojou funkciou („pokrokovou“) v rámci určitej ideologickej koncepcie (dobový záväzný výklad marxizmu). Ideológia v tomto období vymedzila priestor kritického poľa (zúžila „hraciu plochu“), jeho vzťah k iným spoločenským poliám a nastolila nové „pravidlá hry“, s ktorými sa interný literárnokritický diskurz musel nejako vyrovnávať.

3.2. Vnútoraná transformácia kritického diskurzu

3.2.1. Doplnenie a zmena terminológie – paradigmatický posun koncepčných rámcov

Hneď na začiatku sedemdesiatych rokov sa v kritických prejavoch objavujú náznaky nového, v porovnaní s predchádzajúcim obdobím iného prístupu k literatúre. Do určitej miery išlo o príklon k tomu, od čoho sa reflexia literatúry prednedávnom odklonila, čiastočne aj o koncepčnú i pojmovú revitalizáciu starších predstáv. Ivan Kadlečík v bilančnom článku *Próza 1970* polemizuje s jednostranným vyzdvihovaním tvarovej stránky diela¹⁵

¹³ Tamže, s. 3.

¹⁴ Prejav vedúceho delegácie ÚV KSČ Ľudovíta Pezlára, tajomníka ÚV KSS. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 6 s. 31. Pre úplnosť treba dodať, že to neboli len ideológovia, ale aj niektorí spisovatelia, čo v tejto situácii považovali za potrebné vyjadriť svoj negatívny postoj ku kritike. Napr. Peter Jaroš v anketе Situácia literatúry ho formuloval nasledovne: „Niekedy sa človeku zdá, že literatúra prestala byť pre nášho kritika zdrojom podnetov, úvah, východiskom pre akúsi koncepciu či teóriu o nej a stala sa iba zdrojom ‚primastenia živobytia‘. Môžem spokojne povedať, že väčšia časť našej kritiky prestala literatúre rozumieť“ (In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 3, s. 63).

¹⁵ „Písať, zručnejšie narábať s jazykovým materiálom sa už pomaly učíme, ale práve myslenie je to, čo chýba literatúre tejto krajiny... iba niektoré knihy sa neboja myslenia: Míňáč, Mitana, Andraščík, prípadne Bednár, Jaroš, Karvaš. (...) Nadradovanie tvaru nad myslením môže napríklad viesť k preceneniu knihy drobných ‚situácií‘ Alty Vášovej...“ (In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 3, s. 28 – 33).

a ako príklad diela, v ktorom sa spája výraz s myslením, uvádza Mináčovo *Dúchanie do pahrieb*. V tejto súvislosti hovorí o kríze, avšak ako o niečom produktívnom: literatúra podľa neho môže byť „v kríze etickej i noetickej, ale kríza je pre ňu živnou pôdou...“¹⁶ V nasledujúcom čísle *Slovenských pohľadov* sa v bilančnej stati¹⁷ Pavol Plutko pokúsil pomenovať situáciu poézie (a slovenského básnika) v roku 1970: podľa neho „slovenský básnik 1970 je teda aj básnikom výsostne angažovaným, lebo jeho ideovo-umelecké snaženie celkom evidentne korešponduje s mravným ideálom spoločnosti, ktorá si do čela svojho ideového programu postavila úsilie integrovať individuálny a sociálny záujem človeka“.¹⁸ Plutkov text bol charakteristický pre svoju dobu určitou prechodnosťou, úsilím integrovať minulé (vyjadrujúce „individuálny“ záujem, človeka osebe) s požiadavkami prítomnosti a predpokladanej budúcnosti, vyjadrenými pojmami ako „mravný ideál spoločnosti“, „angažovanosť“, „sociálny záujem“. Sústredenosť na človeka v jeho individuálnej existencii sa pokúsil interpretovať ako určité vývinové štádium poézie, na ktoré by mala nadviazať jeho „socializácia“: „rozpad lyrického subjektu“ chápal ako „symptóm prechodného vývinového štádia, akéhosi existencialistického provizória, po ktorom by zo strany lyrického subjektu malo nasledovať hľadanie ideového východiska v podobe mravnej identity s humanistickým základom society, z ktorej vyrastá“.¹⁹ Naplno sa tu vyslovila požiadavka socializácie, predpokladajúca prioritu spoločenského pred individuálnym.²⁰ Presvedčenie, že doterajšie rámce uvažovania o literatúre už nezodpovedajú dobovým požiadavkám, že je potrebné ich zmeniť a nastoliť nové, vyslovil aj V. Marčok: „Ak sa totiž pred desiatimi rokmi brojilo proti socialisticko-realistickému schematizmu, dnes možno hovoriť o schematizme existencialistickom (...) Sme v období, keď si poézia bude musieť odznova definovať svoj zmysel a funkciu. Som presvedčený, že to nepôjde bez podstatných korektúr filozoficko-estetických východísk, bez zmeny nazerania na človeka a dobu.“²¹

Do reflexie literatúry sa začali vracieť pojmy, ktoré v nej niekoľko rokov takmer absentovali. Generalizujúci prívlastok „socialistický“ sa objavil už v titule literárnohistorickej štúdie Jána Števčeka *Možnosti socialistickej poézie*, publikovanej ako úvodník v piatom čísle *Slovenských pohľadov*.²² „Zmenu nazerania na človeka a dobu“, ktorej sa v druhej polovici roku 1971 V. Marčok dožadovoval, vyjadril už o pár mesiacov neskôr aj

¹⁶ Tamže.

¹⁷ PLUTKO, Pavol: Slovenský básnik 1970. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 4, s. 3 – 9.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Tamže.

²⁰ V dobovom kontexte príznaková mohla byť aj skutočnosť, že okrem záverečného súpisu ročnej produkcie nie sú žiaden autor ani zbierka konkrétne zmienení a celá stať smeruje ku všeobecnej charakterizácii poézie „ako takej“, artikulovanej pomerne zložitým, scientistne kolorovaným jazykom. Článok terminologicky pracuje s pojmoslovím pochádzajúcim z iných vedných disciplín (fyzika, informatika, teória systémov, psychológia, sociológia...). Využíva ho v intervale medzi vecným a obrazným pomenovaním (išlo o slová a spojenia typu „esteticko-informačný metabolizmus“, „entropia“, „stresové stavy“, „konfliktogénne situácie“...), hovorilo sa tam napr. o „poetickom prospekte ideálu interpersonálnych vzťahov v sociálnej štruktúre“). V tejto súvislosti možno ešte raz pripomenúť postreh F. Matejova o obrannej, „zvecňujúcej“ funkcii scientistnej konceptualizácie a pojmoslovía v uvažovaní o literatúre v situácii, keď je reflexia vystavená ideologickému tlaku.

²¹ MARČOK, Viliam: A čo ďalej. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 9, s. 120 – 123.

²² In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 9, s. 3 – 7.

novým jazykom: podľa neho by sa v súčasnej literatúre mali uplatniť „*také princípy socialistickosti, akými sú dialektický pohľad na skutočnosť, dejinný optimizmus a z neho prameniaca angažovanosť (...)* treba rozšíriť zúžený pohľad na dobu a človeka a preniesť riešenie ľudských problémov z abstraktnej všeľudskej roviny do historických súvislostí našich čias“. Zároveň vo svojom príspevku do ankety Situácia literatúry odmieta „*mechanický návrat k modelu päťdesiatych rokov*“.²³ V Marčokovom príspevku sa objavilo mnohé z toho, čo pojmovo i koncepcne bude tvoriť v nasledujúcich rokoch oficiálne rámce slovenskej literatúry: nová paradigma bola návratom k predstave človeka ako historicky podmienenej bytosti. Otvorenou ostávala otázka, či má ísť aj o renováciu modelu literatúry, ktorý sa uplatnil v päťdesiatych rokoch. Väčšina účastníkov ankety takúto možnosť odmietla.

Zmena terminologickej a koncepcnej základne slovenskej literárnej kritiky prebehla v situácii, v ktorej interné vývinové tendencie literárnokritického poľa boli prekryté vonkajšími okolnosťami. V jednotlivých prípadoch je problematické určiť, ktorá z týchto dvoch zložiek mala aký podiel na výslednej podobe domácej reflexie literatúry. Viaceré z literárnokritických prejavov obdobia sú vedené snahou o vyrovnanie sa s tlakom „*kultúrnej politiky*“ prostredníctvom pre obe strany prijateľného kompromisu, o čiastočné prispôsobenie sa vonkajším požiadavkám pri uchovaní určitej kontinuity s prechádzajúcim desaťročím. Skutočnosť, že slovenská literatúra v jeho závere aj vo svojom relatívne autonómnom vývine pravdepodobne smerovala k podstatným zmenám, ktoré kritika artikulovala aj prostredníctvom pojmu kríza, znejasňuje v niektorých prípadoch odlišenie samostatného, osobnostne dotovaného kritického výkonu postulatívneho charakteru od požiadaviek, vznášaných na literatúru zvonku, mocou, a kritikou dodatočne osvojených.

Pre literárne pole na začiatku sedemdesiatych rokov bol kľúčový pojem krízy a jeho interpretácie: mohol byť chápaný ako (1.) vnútorný vývinový moment literárneho radu, signalizujúci zmenu paradigmy, teda ako situáciu, ktorú si „*literatúra*“ vyrieši sama v nasledujúcom vývoji (v takomto zmysle uvažoval o kríze Kadlečík, keď v súvislosti s literatúrou napísal, že „*kríza je pre ňu živnou pôdou*“). Iné chápanie pojmu krízy (2.) zdôrazňovalo jeho negatívne konotácie a riešenie nachádzalo v zásahu zvonku, v radikálnej reštrukturalizácii literárneho a v jeho rámcoch aj literárnokritického poľa (personálnej a inštitucionálnej). Práve tento model sa napokon presadil.

3.2.2. *Vzťah k minulosti – prítomnosť päťdesiatych a šesťdesiatych rokov v súdobom kritickom diskurze*

Významným činiteľom pri utváraní novej literárnokritickej paradigmy bol v tomto prechodnom období pomer k minulosti: možno hovoriť o dvoch protikladných reprezentáciách minulosti, prostredníctvom metonymickej skratky pomenovaných ako *päťdesiate* a *šesťdesiate roky*.²⁴ Väčšina prejavov venovaných literatúre v prechodnom období na

²³ MARČOK, Viliam: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 1, s. 12.

²⁴ Pri korektnejšej historickej konkretizácii sa pod pomerne rozsiahlym časovým vymedzením „*päťdesiate roky*“ myslí najmä ich prvá, totalitná či „*stalinská*“ polovica, pri „*šesťdesiatych*“ ide skôr o záver decénia, o jeho „*obrodnú*“ či – jazykom nastupujúcej normalizácie – „*krízovú*“ časť).

začiatku sedemdesiatych rokov sa nejakým spôsobom k jednému aj druhému obdobiu vyjadriala. Ján Škamla ako nový šéfredaktor *Slovenských pohľadov* (v tiráži bol uvádzaný ako „vedúci redaktor“) sa v programovo orientovanom úvodníku prvého čísla v roku 1972 Slovo k orientácii z vyhranene marxistických (a v dobovom kontexte výnimočne neortodoxných) pozícií venoval antropologickej orientácii predchádzajúceho desaťročia a postavil sa za jej prepojenie s marxizmom.²⁵ Volal po uplatnení autentického marxizmu v kritike, kompromitovaného utilitárnou aplikáciou v päťdesiatych rokoch, čím odmietol kontinuitu s týmto obdobím, a prihovárал sa za nadviazanie na historicky iné prejavy marxistického myslenia o literatúre, na medzivojnovú ľavicovú kritiku (Konrád, Václavěk, Urx). Išlo o dobovo výnimočný a vo vzťahu k situácii možno aj naivný, donkichotský pokus nájsť „marxizmu“ miesto v reflexii literatúry bez toho, aby bol inaugurovaný mocensky, o pokus, za ktorým stála do určitej miery pluralitná predstava literárneho organizmu.²⁶

Odlíšne sa k tejto otázke vyjadril V. Mináč: aktuálnu situáciu v literatúre hodnotil ako niečo, čo možno prišlo trochu skôr, ale raz by prísť muselo, ako urýchlenie prirodzeného vývinu „s pomocou a tlakom dejín“,²⁷ päťdesiate roky zas preňho znamenali akési zakladateľské obdobie, ku ktorému sa však nemožno vrátiť.²⁸

Radikálne odmietavý postoj k predchádzajúcemu desaťročiu zaujali v ankete Situácia literatúry D. Okáli a V. Mihálik: Okáli sa zamerал aj na literárnu kritiku, ktorá v tomto období „prestala byť bojovou, revolučnou zložkou kultúrneho progresu. Zabúdila v húštinách existencializmu, fenomenológie, v ‚prapodstate človeka‘, v abstraktnom, nehistorickom antropologizme, absurdite atd.“²⁹ Pre Mihálika sa téma šesťdesiatych rokov stala príležitosťou na rekrimináciu v intenciách aktuálnych mocensko-ideologických direktív.³⁰

V roku 1972, v čase nastolenia a mocensky zabezpečenej stabilizácie novej oficiálnej paradigmy v uvažovaní o literatúre, sa možná vývinová kontinuita so šesťdesiatymi rokmi väčšinou odmietala (Škamlov príspevok, ako aj vyjadrenia niektorých literárnych

²⁵ „Je známe, že v rámci interpretačných metód umeleckej literatúry existujú výslovne antropologické metódy. Prečo by nemalo byť niečím prirodzeným, ak takúto metódu chceme historicko-filozoficky vyhraničiť a dodať jej punc marxisticko-antropologickej interpretačnej metódy?“ (ŠKAMLA, Ján: Slovo k orientácii. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 1, s. 1 – 6).

²⁶ V ňom mala mať svoje miesto „takisto tvorba Jána Poničana ako i tvorba Rudolfa Slobodu, či napokon, tvorba Mitanu. (...) To všetko predstavuje nutnosť otvorenej názorovej konfrontácie (...) dovoľme si utvárať náš program aj z jeho druhej strany (...) z toho, čo nám nadiktuje (...) nepredvídanosť a uchvacujúca objavnosť chvíle“ (tamže).

²⁷ „Buržoázny model literatúry, ktorý (...) sme prevzali v polovici šesťdesiatych rokov, by tak či onak bol narazil na svoje ohraničenia (...) zmena prichádza a bola by prišla aj bez pomoci a tlaku dejín“ (MINÁČ, Vladimír: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 2, s. 5 – 9).

²⁸ „...akiste sa nemožno vrátiť k rokom päťdesiatym – ale ani k rokom šesťdesiatym... budeme vyberať, nie preberať. (...) Vzťahy medzi literatúrou a spoločnosťou, ktoré sme /sic!/ uzákonomili v päťdesiatych rokoch... správne a neodškriepiteľné je aj to, že literatúra je jednou z funkcií spoločenského mechanizmu a nie naopak“ (tamže).

²⁹ OKÁLI, Daniel: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 2, s. 9.

³⁰ „Musíme si jasne povedať, že nám ide o socialistickú literatúru a marxistickú kritiku: (...) že aj pre nás platí trvalé poučenie zo stránického ‚Poučenia‘ a že XIV. zjazd strany vyslovil nedvojzmyselné stanovisko k otázkam literatúry a umenia“ (MIHÁLIK, Vojtech: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 4, s. 11 – 12).

historikov – napr. V. Petrika a M. Tomčíka –, vedené poznaním, že kontinuita či diskontinuita vývinového procesu nezávisia od operatívnych rozhodnutí vo sfére moci, boli v menšine). Pomer k päťdesiatym rokom bol ambivalentný: prakticky sa na ne sčasti nadväzovalo terminologicky (socialistický realizmus), niektoré vyjadrenia pripúšťali možnosť návratu, avšak k akejsi ideálnej, „nedeformovanej“ podobe toho času, teda k niečomu, čo existovalo iba v predstavách, iné hlasy ho odmietali. Takáto nejednoznačnosť v prístupe k obdobiu charakterizovala napokon celú normalizáciu, ktorá si od päťdesiatych rokov dokázala operatívne „požičať“ niektoré represívne mechanizmy i rétoriku, ale zároveň využívala ich spoločenskú odíóznosť na kompromitáciu tých protivníkov, ktorí sa v päťdesiatych rokoch angažovali (z oblasti literatúry a kritiky išlo napr. o L. Mňačka a J. Roznera).

3.2.3. Ideológia a kritika – čiastočné prekrytie

Do poľa literárnej kritiky na začiatku sedemdesiatych rokov masívnym spôsobom prenikla ideológia v podobe zvonku dodaných koncepcií aktuálnej literatúry, ale aj jej predchádzajúceho vývinu. Tieto zásahy nemali jednotnú podobu, v rôznych žánrových a funkčných, ale aj individuálnych artikuláciách kritického diskurzu sa prejavili rozdielnym spôsobom. Dobová ideológia najvýraznejšie zasiahla postulatívnu a programovú sféru literárnokritického myslenia, ako aj metakritiku, vnútornú reflexiu samotnej kritiky. Tento priestor sa vyprázdnil odstránením niektorých výrazných osobností minulej dekády (M. Hamada, J. Rozner, P. Števček), postihnutých publikačným zákazom, ale predovšetkým preto, že to, čo tvorilo podstatu tejto funkčnej oblasti, teda hľadanie východísk a rámcov, v ktorých by sa uplatnilo myslenie o literatúre, bolo v danej situácii nemožné: pretože východiská boli stanovené a implantované do literatúry z iných sfér spoločenskej praxe, išlo hlavne o ich rozvíjanie (rozpracovanie, explikáciu...). V nasledujúcom období po stabilizácii novej literárnokritickej paradigmy si plnenie tejto požiadavky zabezpečovala kritika a literárna veda sama (takpovediac z vlastných personálnych zdrojov), v období prechodu bola podporená aj zvonku. Programy rozvoja literatúry a kritiky nastolovali autori, ktorí sa svoje prepojenie s mocensko-ideologickými štruktúrami a diletantizmus vo vzťahu k literatúre ani nesnažili maskovať. V druhej polovici roku 1972 uverejnili *Slovenské pohľady* sériu rozsiahlych článkov s príznakovými titulmi (Problém angažovanosti a vplyv strany v kultúre, O význame ideologického prvku v literatúre a umení, Prvé východiská našej literárnej kritiky), ktoré pripomenuli, že regres literatúry a kultúry o dvadsať rokov späť nie je celkom vylúčený. V jednom z nich sa Ondrej Grieš venuje minulosti i súčasným úlohám literárnej kritiky, pričom repertoár jej možností redukuje na ideologické (výchové) pôsobenie, a minulosť konštruje tak, že už polovica päťdesiatych rokov je preňho návratom k „buržoáznej estetike“, ³¹ aby v závere state vytýčil slovenskej literárnej kritike ďalšie úlohy: „*Slovenská literárna kritika stojí skutočne pred vážnymi úlohami: Naprávať chyby minulosti a otvárať nové cesty umeleckého poznania.*

³¹ „literárna kritika v tomto období odovzdávala veľkú daň literárnemu antidogmatizmu, ktorý v podstate predstavoval antisocialistickú podobu literatúry“ (GRIEŠ, Ondrej: Prvé východiská našej literárnej kritiky. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 10, s. 1 – 6).

*Plniac tento cieľ musí prehodnotiť nielen literárnu tvorbu minulého obdobia, ale i prepracúvať klasické princípy socialistického umenia – kritériá straníckosti, ideovosti a ľudovosti. (...) prispeje i k tomu, aby sa literatúra stala (...) aktívnou silou v ideovom zápase socializmu s kapitalizmom.*³²

Aj v dobe, keď sa už konštituovala nová, vo vzťahu k predchádzajúcemu obdobiu protikladná paradigma v myslení o literatúre, predstavovali príspevky O. Grieša a jemu podobných krajný a z hľadiska neskoršieho vývoja okrajový, mimo záujmu literárnej historiografie ležiaci príspevok do reflexie literatúry a kritiky. Výskyt tohto prispievateľa a jeho textov v danom období môže však nepriamo povedať niečo o pozícii literárnej kritiky na začiatku sedemdesiatych rokov. Nachádzala sa v celkom inej pozícii ako pred dvadsiatimi rokmi. Kádrové opatrenia postihli kritiku v takej miere aj preto, že ako „nástroj“ proti literatúre bola v pôvodnom personálnom obsadení nepoužiteľná. Griešovo angažovanie pôsobí síce z odstupu času bizarne, je však vysvetliteľné nutnosťou radikálnej premeny kritického poľa. Takéto písanie, akokoľvek diletantské, v ňom malo funkciu kritického programu (alebo jeho náhrady). Ale aj krajnosti, oproti ktorej sa každá alternatíva musela javiť ako lepšie riešenie. Ďalší vývoj ukázal, akú mali tieto alternatívy podobu a hodnotu a za akú cenu sa mohli presadiť.

PRAMENE

- Básnici pri okružlom stole. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 3 – 13. (Diskusia.)
Beseda s happy-endom. In: *Slovenské pohľady*, roč. 83, 1967, č. 6, s. 6 – 12. (Diskusia.)
ČERVENKA, Miroslav: Spor s básnikom. In: *Literárni noviny*, roč. 15, 1966, č. 12, s. 5.
GRIEŠ, Ondrej: Prvé východiská našej literárnej kritiky. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 10, s. 1 – 6.
HAMADA, Milan: Literatúra na rozhraní. In: *Slovenské pohľady*, roč. 80, 1964, č. 1, s. 18 – 22. Knižne in: HAMADA, Milan: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava : Smena, 1966, s. 207 – 218.
HAMADA, Milan: Slovo cez prsty. In: *Kultúrny život*, roč. 19, 1964, č. 12. Knižne in: HAMADA, Milan: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava : Smena, 1966, s. 219 – 227.
HAMADA, Milan: Nie o existencializmus – o existenciu človeka! In: *Kultúrny život*, roč. 19, 1964, č. 19, s. 3. Knižne in: HAMADA, MILAN: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava : Smena, 1966, s. 236 – 244.
HAMADA, Milan: Spor s básnikom. In: *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 5, s. 4. Knižne in: BOB, Jozef – NADUBINSKÝ, Michal (eds.): *Kritika 66*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967, s. 85 – 90. Knižne aj in: HAMADA, Milan: *Básnická transcendencia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 38 – 46.
HAMADA, Milan: Pokračovanie sporu. In: *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 10, s. 4. Knižne in: BOB, Jozef – NADUBINSKÝ, Michal (eds.): *Kritika 66*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967, s. 100 – 106. Knižne aj HAMADA, Milan: *Básnická transcendencia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 47 – 56.
HARANTA, Ján.: Vážený pán doktor... In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 148 – 149.
HLBINA, Pavol G.: Ad vocem „Nečasová moderna“. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 148 – 149.
Honelník: Otvorenie republiky. In: *Mladá tvorba*, roč. 14, 1969, č. 1, s. 63.
JAROŠ, Peter: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 3, s. 63. (Odpoveď v anketе.)
KADLEČÍK, Ivan: Iskrenie. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 4, s. 144 – 145.
KADLEČÍK, Ivan: Próza 1970. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 3, s. 28 – 33.
KOSÍK, Karel: *Dialektika konkrétneho*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. (2. vyd., 1. vyd. je z roku 1963.)
M. H.: Cesta myšlienky. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 8, s. 135 – 136.

³² Tamže.

- MARČOK, Viliam: Premeny konkretizmu (Zamyslenie nad poslednými zbierkami Jána Stachu, Vlastimila Kovalčika a Jána Ondruša). In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 52 – 63.
- MARČOK, Viliam: Nečasová moderna. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 122 – 123.
- MARČOK, Viliam: Básnikov spor so súčasníkom, dobou a jej literatúrou. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 4, s. 131 – 132.
- MARČOK, Viliam: „...a znovu začínať od začiatku...“ In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 131 – 132.
- MARČOK, Viliam: A čo ďalej. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 9, s. 120 – 123.
- MARČOK, Viliam: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 1, s. 12. (Odpoveď v ankete.)
- Mičurinský kútik pre našich záhradkárov a chovateľov (Malý kabaret s happy-endom, v ktorom účinkuje päť činohercov a dvaja mímovia). In: *Romboid*, roč. 2, 1967, č. 4, s. 73 – 75.
- MIHÁLIK, Vojtech: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 4, s. 11 – 12. (Odpoveď v ankete.)
- MINÁČ, Vladimír: Malé vztyčovanie prstov. In: *Kultúrny život*, roč. 19, 1964, č. 9, s. 3. Knižne in BOB, Jozef – NADUBINSKÝ, Michal (eds.): *Kritika 64*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1964, s. 47 – 57.
- MINÁČ, Vladimír: Hory svetové – myš slovenská. In: *Kultúrny život*, roč. 19, 1964, č. 16, s. 3 a 10.
- MINÁČ, Vladimír: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 2, s. 5 – 9. (Odpoveď v ankete.)
- MORAVČÍK, Štefan: 3x veľké duchovno. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 6, s. 136 – 138.
- MORAVČÍK, Štefan: Výpredaj nadrealizmu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 7, s. 137 – 138.
- NADUBINSKÝ, Michal: Spor o básnika. In: *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 6, s. 10. Knižne in: BOB, Jozef – NADUBINSKÝ, Michal (eds.): *Kritika 66*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967, s. 109 – 112.
- NADUBINSKÝ, Michal: Slovo v tvare. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 8, s. 135 – 137.
- NOGE, Július: *Literatúra v pohybe*. Bratislava : Smena, 1968.
- OKÁLI, Daniel: Sexualizácia alebo únik z reality. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 19 – 23.
- OKÁLI, Daniel: Situácia literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 2, s. 9. (Odpoveď v ankete.)
- PETRÍK, Vladimír: Malé novoročné vyvolávanie pamäti. In: *Mladá tvorba*, roč. 14, 1969, č. 2, s. 18 – 19.
- PETRÍK, Vladimír: *Hľadanie prítomného času*. Bratislava : Smena, 1970.
- PEZLÁR, Ľudovít: Prejav vedúceho delegácie ÚV KSCĽ Ľudovíta Pezlára, tajomníka ÚV KSS. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 6 s. 31.
- PLUTKO, Pavol: Poézia ako lyrický opis. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 120 – 122.
- PLUTKO, Pavol: Poézia ako diagnóza. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 138 – 140.
- PLUTKO, Pavol: Slovenský básnik 1970. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 4, s. 3 – 9.
- SLOBODA, Rudolf: Dve podmienky dobrého románu . In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 36 – 39.
- SLOBODNÍK, Dušan: V zornom uhle literárna kritika. K súčasnému stavu literárnej kritiky v ZSSR. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 5, s. 28 – 35.
- Slovenská literatúra na prahu sedemdesiatych rokov 20. storočia. In: *Romboid*, roč. 5, 1970, č. 3, s. 28 – 45. (Anketa.)
- Správa výboru ZSS pre II. zjazd. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 6, s. 1 – 23.
- ŠKAMLA, Ján: Slovo k orientácii. In: *Slovenské pohľady*, roč. 88, 1972, č. 1, s. 1 – 6.
- ŠMATLÁK, Stanislav: „Ale ty, báseň, neodpúšťaj...“ In: *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 8, s. 3. Knižne in: BOB, Jozef – NADUBINSKÝ, Michal (eds.): *Kritika 66*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967, s. 91 – 99. Knižne aj in: ŠMATLÁK, Stanislav: *Pozvanie do básne*. Bratislava : Smena, 1971, s. 114 – 124.
- ŠMATLÁK, Stanislav: Tri poznámky k „sporu“. In: *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 11, s. 4. Knižne in BOB, Jozef – NADUBINSKÝ, Michal (eds.): *Kritika 66*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967, s. 107 – 108. Knižne aj (pod upraveným názvom Tri poznámky k „sporu“ s básnikom) in: ŠMATLÁK, Stanislav: *Pozvanie do básne*. Bratislava : Smena, 1971, s. 125 – 127.
- ŠMATLÁK, Stanislav.: Skľúčenosť (Pokus o interpretáciu básne Miroslava Válka). In: *Romboid*, roč. 2, 1967, č. 4, s. 15 – 28 a č. 5, s. 31 – 44. Knižne in: ŠMATLÁK, Stanislav: *Pozvanie do básne*. Bratislava : Smena, 1971, s. 128 – 183.
- ŠTEVČEK, Ján: Slovensko a jeho život literárny. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 1, s. 2 – 3.
- ŠTEVČEK, Ján: Možnosti socialistickej poézie. In: *Slovenské pohľady*, roč. 87, 1971, č. 9, s. 3 – 7.
- ŠTEVČEK, Pavol: Odpútané slovo básne. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 2, s. 10 – 14.
- ŠTEVČEK, Pavol: Na okraj. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 4, s. 157 – 159.

- ŠTEVČEK, Pavol: Na okraj. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 158 – 159.
- ŠÚTOVEC, Milan.: Okultizmus. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 133 – 134. Knižne in: ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 60 – 63.
- ŠÚTOVEC, Milan: Na dne slovesnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 2, s. 140 – 141.
- ŠÚTOVEC, Milan: Dobrý deň, lotor Amont! In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 7, s. 142. Knižne in: ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 67 – 70.
- VANOVIČ, Július: *Antidialógy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1968.

LITERATÚRA

- ARENDOVÁ, Hannah: *O revoluci*. Praha : OIKOYMENH, 2011.
- BOURDIEU, Pierre: *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Brno : Host, 2010, preložili Petr Kyloušek a Petr Dytrt.
- BOROVÍČKA, Lukáš: Raději džbánek studeného piva než sovětské romány. In: *Tvar*, roč. 23, 2012, č. 5, s. 2.
- MATEJOV, Fedor: *Fragments*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.
- PETRÍK, Vladimír: Kritický spor o charakter socialistickej literatúry. Polemika V. Mináča s M. Hamadom. In: HOCHÉL, Igor (ed.): *Podoby a premeny slovenskej literárnej kritiky v 50. a 60. rokoch 20. storočia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 49 – 56.
- ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990.

Doc. Mgr. Vladimír Barborík, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: Vladimír.Barborík@savba.sk